

2.2. Політико-правова позиція Європейського Союзу у зв'язку з проявами сепаратизму та збройними конфліктами на пострадянському просторі

Подивімося на ставлення міжнародних безпекових структур до найбільшочіших конфліктів у пострадянських країнах через призму пропонуванних схем та алгоритмів дій, здійснення яких, на їх погляд, є відшукуваним компромісом, здатним забезпечити суверенітет і територіальну цілісність постраждалих від сепаратизму країн.

Молдова. Незалежність Придністров'я, що є частиною Молдови з 1940 р., було проголошено Декларацією, ухваленою 25 серпня 1991 р. Верховною Радою Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки на підставі рішення про створення ПМРСР у складі СРСР ухваленого на II Надзвичайному З'їзді депутатів усіх рівнів Придністров'я 02 вересня 1990 р. Це, зрештою, призвело до збройного конфлікту між Молдовою та сепаратистами, який тривав з березня по липень 1992 р. і завершився фактичною перемогою сепаратистів, підтриманих російською армією. За сприяння ОБСЄ 21 липня 1992 р було укладено угоду «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова» і підписано меморандум між Молдовою, ПМР, Україною та Росією, в яких визначалися статус Придністров'я, розподіл повноважень між державою й цим регіоном та було зафіксовано рішення про початок миротворчої операції на лінії розмежування між правим і лівим берегом Дністра.

Місія ОБСЄ з урегулювання конфлікту розпочала свою діяльність у Молдові 25 квітня 1993 р., меморандум про порозуміння з урядом РМ підписано 07 травня 1993 р. У листопаді 1993 р. було підготовлено доповідь місії № 13 з пропозиціями щодо врегулювання конфлікту: створення Особливого регіону Придністров'я з власною регіональною владою, виборчою асамблеєю та судом; цей статус мав бути визначений законодавчо та гарантуватись положеннями нової конституції Молдови; Особливий регіон як невід'ємна частина РМ має користуватись значним самоврядуванням, а також бути пропорційно представленим у парламенті Молдови. За пропозиціями місії повноваження мають розподілятися таким чином: виняткові повноваження Молдови – громадянство, зовнішня політика, оборона, служба безпеки, грошовий обіг; виняткові повноваження Придністров'я – адміністративні структури, регіональні органи влади, регіональне законодавство, регіональний бюджет, освіта, культура; змішані повноваження – мова, фінанси, економіка, поліція, суди. При тому, якщо Молдова вирішить об'єднатися з іншою державою, Особливий регіон матиме гарантоване право «зовнішнього самоуправління»³⁸, тобто має право не підкорюватися такому рішення.

З 2002 р. придністровський конфлікт без особливих успіхів та новацій обговорюється у форматі «5+2», де «сторонами» є Молдова та ПМР, посередниками – Росія, Україна та ОБСЄ і спостерігачами – ЄС та США. Крім місії ОБСЄ, на території Молдови з 2005 р. у рамках врегулювання конфлікту працює й місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та

³⁸ Report № 13 by the OSCE Mission to Moldova. – [Електронний ресурс]: <https://www.osce.org/moldova/42307>.

Україні. А отже, практичне надання автономії регіону й гарантування його потужного впливу на внутрішню й зовнішню політику держави – таким є бачення відновлення територіальної цілісності Молдови з боку не лише ОБСЄ як окремої безпекової структури, а й Євросоюзу та «колективного Заходу» в цілому. І воно фактично не відрізняється від нинішніх пропозицій Україні щодо окупованих територій Донбасу, що підтримуються європейським політикумом.

Ще один варіант врегулювання конфлікту був запропонований і ледь не підписаний 2003 р. – так званий Меморандум Козака (за іменем його розробника, на той момент заступника керівника Адміністрації президента РФ). Він передбачав федералізацію Молдови. І цей варіант також був цілком прийнятний для колективного заходу. «ЄС обстоює збереження територіальної цілісності Молдови. Однак питання федералізації Молдови є для нього неістотним у контексті розв'язання конфлікту. Першочерговим питанням є обсяг повноважень, який уряд Молдови делегує Тирасполю. ЄС щиро зацікавлений у тому, щоб надати стільки владних функцій Придністров'ю, скільки раціонально можливо» – робить висновок один з фахівців з цієї проблеми К. Вітман³⁹.

З іншого боку, вимога Молдови щодо виведення російських військ з її придністровської території знайшла однозначну підтримку. Це питання обговорювалось на спеціальній зустрічі країн-членів ОБСЄ у Відні в серпні 1999 р. Відповідно до нового адаптованого Договору про Звичайні Збройні Сили в Європі (ДЗЗСЄ), підписаного на Стамбульському саміті 1999 р., який унеможливив перебування іноземних військ на території іншої держави без відповідної угоди, Росія зобов'язалася вивести свої війська та військове оснащення з Молдови. На засіданні постійного комітету ОБСЄ у липні 2000 р. графік виводу російських військ та озброєнь продовжено до 2002 р. У подальшому остаточний термін виводу військ та озброєнь з регіону неодноразово продовжувався, останньою затвердженою датою був 2006 рік. Однак через 13 років після того, як сплив останній термін, ситуація залишається незмінною.

Чергова Резолюція Генасамблеї ООН від 22 червня 2018 р. «Про повне і беззастережне виведення зарубіжних збройних сил із території Республіки Молдова» знову закликала РФ виконати свої зобов'язання 1999 р. і вивести війська. Міністр закордонних справ Молдови Т. Ульяновський знову констатував, що перебування російського контингенту в Придністров'ї без згоди Кишиніва суперечить міжнародному праву і Статуту ООН. «Через майже 27 років після того, як країна

³⁹ Вітман К.М. Зазнач. твір. – С. 105.

здобула незалежність, і через 26 років після того, як вона стала країною – членом ООН, група російських військ та їхнє озброєння все ще розташовані на території Республіки Молдова без дозволу влади країни»⁴⁰, – підкреслив дипломат. Однак 24 червня 2018 р. придністровське керівництво оприлюднило заяву, в якій наголошувалося, що виведення військ не відбудеться до остаточного врегулювання взаємовідносин між Придністров'ям і Молдовою. І ситуація знову «зависла», адже воля регіону – закон... З регіоном треба домовлятися...

Грузія. Грузинсько-осетинський конфлікт, спровокований рішенням Південно-осетинської обласної ради про перетворення її на автономну республіку у складі Грузії, розпочався ще наприкінці радянської доби – в листопаді 1989 р. Грузинський парламент скасував це рішення. У січні 1992 р. у Південній Осетії відбувся нелегітимний референдум, що проводився всупереч норм міжнародного права й зі значними фальсифікаціями. За його результатами більшість населення висловилося за незалежність. Конфлікт, що виник між Грузією й Південною Осетією, переріс у збройне протистояння. Фактичне заморожування конфлікту відбулося після підписання 14 червня 1992 р. Дагомиських угод, що передбачали припинення бойових дій, виведення з Південної Осетії підрозділів російської армії, створення Змішаної контрольної комісії з представників Грузії, Росії, Південної Осетії та Північної Осетії та введення в зону конфлікту змішаних російсько-грузинсько-осетинських миротворчих сил.

У липні 1992 р. автономна республіка Абхазія в складі Грузії проголосила суверенітет, після чого між Грузією і Абхазією почалися військові дії, які переросли в справжню війну із застосуванням авіації, артилерії та інших видів зброї. Активна фаза війни тривала впродовж 1992–1993 рр. Сочинські домовленості про перемир'я та відвід сепаратистських і урядових військ на рівну дистанцію були підписані Грузією та Абхазією при посередництві Росії в липні 1993 р. На їх виконання Грузія відвела свою артилерію і бронетехніку і дозволили російським «гуманітарним» конвоям пересуватися безперешкодно⁴¹. «Москва взяла на себе роль гаранта по виконанню умов угоди, але, коли Абхазія їх порушила, російський військовий контингент не став забезпечувати дотримання перемир'я»⁴².

⁴⁰ Генасамблея ООН закликала вивести російські війська з Придністров'я. 22.06.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/22/7083522/>

⁴¹ М.Саакашвілі: Грузія чотири рази підписувала з Росією домовленості подібні Мінським. 26.09.2014. – [Електронний ресурс]: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1389758-m-saakashvili-gruziya-chotiri-razi-pidpisovala-z-rosiyeu-domovlenosti-podibni-minskim>

⁴² Снігір О.В. Зазнач. твір.

Переговори щодо Абхазії в 1993–1994 рр. відбувались у Женеві під егідою ООН за посередництва Росії та за участі спостерігачів ОБСЄ. У «Доповіді Генерального секретаря ООН про ситуацію в Абхазії» від 03 травня 1994 р. і додатку II до нього стверджувалося, що Абхазія буде суб'єктом, володітиме суверенними правами в складі союзної держави, яка буде створена в результаті переговорів після врегулювання спірних питань. Пригасити гостроту військового протистояння вдалося лише в травні 1994 р. коли між сторонами було підписано Угоду про припинення вогню і роз'єднання сил. На основі цього документа з червня 1994 р. у зоні конфлікту було розміщено Колективні сили СНД з підтримки миру. Конфлікт перейшов у заморожену фазу. Водночас прийнята парламентом Абхазії 26 листопада 1994 р. конституція проголосила республіку суверенною державою і суб'єктом міжнародного права.

У 1997 р. у рамках Женевського переговорного процесу було створено Координаційну Раду грузинської і абхазької сторін за участі спостерігачів від Росії та ООН. Однак «міжнародні місії не стали запобіжниками ескалації військово-політичної ситуації в зоні конфлікту та не захистили Грузію від російського вторгнення у 2008 р.»⁴³.

І хоча ще Стамбульський саміт ОБСЄ 1999 р. зобов'язав Російську Федерацію вивести свої війська не лише з Придністров'я, а й з Грузії, з 1992–1994 рр. і в Південній Осетії, і в Абхазі – де-юре частинах Грузії, вони залишаються досі – спочатку у вигляді залишених на території окупаційних військових частин, далі – в складі «миротворчих сил», а згодом (з 2009) й у вигляді військових баз, присутність яких погоджена з керівництвом самопроголошених держав, однак не з Грузією.

Європейський Союз залучився до процесів на південно-кавказькому напрямку з 2003 р. Тоді в підготовленому проекті стратегії «Безпека Європи у благополучнішому світі» (A Secure Europe in a Better World) до європейських сусідів було віднесено Вірменію, Азербайджан та Грузію та запропоновано створення поруч з ЄС зони безпеки та стабільності⁴⁴. У липні того ж року Рада міністрів Євросоюзу призначила свого спеціального представника на Кавказі. Одним із завдань якого було сприяння відновлення миру в Азербайджані, Вірменії, Грузії та повернення біженців. Тим самим Європейський Союз безпосередньо долучився до процесу врегулювання конфліктів у цих країнах. А проте мандат

⁴³ Там само.

⁴⁴ European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World (Brussels, 12 December 2003). – [Електронний ресурс]: <https://www.europeansources.info/record/a-secure-europe-in-a-better-world-european-security-strategy-brussels-12-december-2003/>

спецпредставника поширювався лише на підтримку дій ООН та ОБСЄ у регіоні⁴⁵.

Після заявленого напередодні РФ рішення встановити двосторонні юридичні зв'язки з Абхазією й Південною Осетією, 17 квітня 2008 р. частина парламентарів ПАРЄ (25 осіб) поширила декларацію з пропозицією вивести російських миротворців з зон грузино-абхазького і грузинсько-осетинського конфліктів, оскільки російські миротворці «не нейтральні, але є стороною конфлікту», розширити мандат і можливості Місії ООН зі спостереження в Грузії та поступово замінити сили СНД з підтримки миру в Абхазії. Однак декларація не була підтримана ПАРЄ та залишилася такою, що виражає думки лише її підписантів⁴⁶.

7-8 серпня 2008 р. інспіроване Росією загострення конфлікту між Грузією і Південною Осетією призвело до російсько-грузинської війни, внаслідок якої частину Грузії було окуповано регулярними російськими військами. 10 серпня військові дії поширилися й на Абхазію, де сепаратисти за підтримки російської авіації розгорнули широкомасштабний наступ на грузинські сили.

12 серпня 2008 р. на зустрічі тодішніх президентів Росії і Франції – Д. Медведєва і Н. Саркозі було погоджено план врегулювання військового конфлікту в Грузії (у літературі відомий також як план Євросоюзу), який включав шість пунктів: не вдаватися до використання сили; остаточно припинити всі військові дії; забезпечити вільний доступ до гуманітарної допомоги; збройні сили Грузії повертаються в місця їх постійної дислокації; збройні сили РФ виводяться на лінію, що передувала початку бойових дій; створення міжнародних гарантій з забезпечення стабільності та безпеки в Абхазії і Південній Осетії. Згідно з домовленостями, вивід російських військ з грузинської території мав бути здійснений до 01 жовтня 2008 р. а в так званих буферних зонах, що прилягають до Південної Осетії та Абхазії, введено моніторингову місію Євросоюзу. Однак російські війська і після того продовжували просуватися вглиб грузинської території, де перебувають донині. У вересні на вимогу Росії план було модифіковано та доповнено, однак у новому вигляді тодішній генеральний секретар НАТО Я. Схеффер в інтерв'ю газеті «Financial Times» назвав його «неприйнятним», таким, що надає Росії надмірні поступки. 13 лютого 2009 р. вимоги, що містилися

⁴⁵ Шелест Г. Перспективи і можливі варіанти співробітництва Європейського Союзу та регіональних організацій щодо врегулювання конфліктів у Чорноморському регіоні // Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону: матер. міжнар. конф. (Київ, 27 квітня 2007 р.) / Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. – К., 2007. – С. 134–135.

⁴⁶ ПАРЄ прибере росіян з Абхазії і Південної Осетії. 17.04.2008. – [Електронний ресурс]: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/80165-pare-pribere-rosiyan-z-abhazii-i-pivdennoi-osetii.htm>

в першому варіанті плану, було схвалено резолюцією Радбезу ООН. З усього плану на сьогодні виконано лише пункт про припинення військових дій.

У червні 2009 р. свою роботу в Грузії припинили спостережні міжнародні місії через відмову Росії продовжувати їхній мандат – Спостережна місія ОБСЄ, що працювала з 1992 р. і Місія ООН зі спостереження в Грузії (МООНСГ), що працювала з 1993 р. Мандат МООНСГ передбачав спостереження за дотриманням угод між Грузією та абхазькою стороною. Мандат ОБСЄ передбачав допомогу у врегулюванні конфлікту, допомогу у демократизації та захисту прав людини. Результати діяльності обох здебільшого обмежувалися ситуативною гуманітарною допомогою населенню.

Після російсько-грузинської війни 2008 р. женецький формат урегулювання конфлікту трансформувався в переговори зі стабільності та безпеки на Кавказі за участю Грузії, Росії, Абхазії, Південної Осетії, ООН, ЄС, ОБСЄ та США. На сьогодні проведено близько 40 зустрічей. Жодних результатів вони не принесли⁴⁷. «Розподіл повноважень міжнародних структур у Грузії, де ООН зосередила зусилля для врегулювання взаємин з Абхазією, а ОБСЄ виступила посередником в розв'язанні південно-осетинського протистояння, засвідчила амбівалентний характер їхньої діяльності й недостатнє використання превентивних заходів»⁴⁸. Використання всіх ресурсів (проведення політичних консультацій, спеціальних зустрічей Ради міністрів ОБСЄ і його голови, направлення в зони конфліктів місій спостерігачів, створення тимчасових груп для управління кризами тощо) за винятком такого інструменту, як операції з підтримки миру, як і у випадку придністровського конфлікту, не привело до його розв'язання.

Ще у 2006 р. Абхазія і Південна Осетія визнали незалежність одне одного; їх незалежність також була визнана такими ж невизнаними Придністровською Молдавською Республікою і Нагірно-Карабаською Республікою (Арцах). Після російсько-грузинської війни 2008 р. незалежність обох самопроголошених республік була визнана Росією. Крім того, Абхазію з того часу визнали Нікарагуа, Венесуела, Науру та Сирія, Південну Осетію – Сирія.

На сьогодні в Грузії залишається місія спостерігачів ЄС (з 2008), що патрулює прилеглі території до адміністративних кордонів з Абхазією та Південною Осетією. Її мандат поширюється на всю територію Грузії, однак доступу на непідконтрольні Тбілісі території її представники не

⁴⁷ Снігир О.В. Зазнач. твір.

⁴⁸ Гончаренко І.О. Зазнач. твір. – С. 6.

мають, а «їхня присутність не перешкоджає провокаційним діям сепаратистів з пересування адміністративної межі вглиб Грузії, викраданню та вбивствам громадян Грузії»⁴⁹.

А отже, і щире висловлення підтримки, і резолютивні та договірні документи з цього приводу не мають практичних наслідків на тлі визнання головної «вимоги регіонів» – повної незалежності або, принаймні, особливого статусу, цілком прийняттого для Європи і практично не прийняттого для країни, постраждалої від інспірованого сепаратизму. Не прийняттого не через заперечення нею європейських цінностей, а через те, що його прийняття означатиме не відновлення суверенітету, а його істотне обмеження й підконтрольність зовнішнім аж ніяк не дружнім, аж ніяк не європейським силам.

Усі висловлення занепокоєння, усі визнання суверенітету та територіальної цілісності, усі численні вимоги про виведення військ тощо, попри їхню очевидну безрезультатність, не спонукали міжнародні структури з Європейським Союзом включно до застосування операцій з підтримки миру. І не лише тому, що Росія є економічно привабливим партнером і небезпечним ворогом, а й тому, що задоволення вимог регіонів є систематичною практикою Євросоюзу в цілому і його країн-членів, зокрема, практикою, заснованою на європейських цінностях і підкріпленою численними документами ЄС.

Хоча згідно з тими ж нормативними документами ЄС здійснення миротворчих місій із запобігання конфліктів і відновлення миру, в тому числі й військових місій з урегулювання криз за межами ЄС, передбачені Маастрихтським договором (у Лісабонській редакції). Зокрема, п. 1 ст. 42 Договору проголошує: «Загальна політика безпеки і оборони є складовою частиною загальної зовнішньої політики і політики безпеки. Вона забезпечує Союзу здатність до оперативних дій, що спирається на цивільні і військові засоби. Союз може вдаватися до даних засобів при здійсненні місій за його межами з метою забезпечити підтримання миру, запобігання конфліктів і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй». Своєю чергою ст. 43 Договору прямо вказує: «...місії, в рамках яких Союз може вдаватися до цивільних і військових засобів, включають: спільні операції з роззброєння; гуманітарні місії та місії з евакуації; місії, пов'язані зі сприянням у військовій сфері; місії з запобігання конфліктів і підтримання миру; місії бойових підрозділів з урегулювання криз, в тому числі місії з відновлення миру і стабілізаційні операції після закінчення конфліктів. Усі ці місії можуть сприяти боротьбі з тероризмом, в тому

⁴⁹ Снігир О.В. Зазнач. твір.

числі шляхом надання підтримки третім країнам у боротьбі з тероризмом на їх території»⁵⁰.

Та, однак, і прийняття та виконання країною вимог «досягнутого компромісу» в ситуації інспірованого сепаратизму та його зовнішньої збройної підтримки логіку подій не змінює і конфлікт не розв'язує.

Конституцією Молдови 1994 р. Гарантовано можливість надання населеним пунктам Придніпров'я «особливих форм та умов автономії у відповідності до особливого статусу»⁵¹. У квітні того ж року президент Молдови та керівник так званої ПМР в аналогічному статусі підписали спільну Заяву про визначення державно-правового статусу Придністров'я. Коли після провалу «Плану Козака» 2003 р. переговори з урегулювання конфлікту припинилися й 2005 р. знову відновилися у форматі «5+2», Молдова запропонувала Придністров'ю широку автономію і єдиною вимогою з її боку була демілітаризація та демократизація регіону. Однак регіон за диригування з Москви і тоді, і сьогодні вимагає протилежного: спочатку врегулювання відносин, а потім – демілітаризація. Така ж «схема врегулювання» пропонується в Мінських угодах і для українського Донбасу: спочатку – автономія й вибори, а потім – відновлення зовнішніх кордонів України.

З того часу у відносинах між Молдовою та невизнаною республікою сталися численні зміни: відновлено телефонний зв'язок і залізничне сполучення між Кишинівом і Тирасполем, Кишинів почав визнавати дипломи Придністровського державного університету, молдовські фермери знову працюють на спірних землях під Дубоссарами, на Придністров'я поширилася зона вільної торгівлі з ЄС, тому що ПМР стала частиною молдовської угоди про асоціацію та вільну торгівлю з Євросоюзом.

Однак суверенітет держави не відновлено. Російські війська перебувають на її території без її дозволу і є щомиттєвою загрозою самому існуванню суверенної Молдови. У серпні 2018 р. у Придністров'ї пройшли несанкціоновані масштабні військові навчання дислокованої там російської 14-ї армії. ОБСЄ не допустили до виконання своїх моніторингових функцій. ОБСЄ висловила стурбованість⁵². Європа промовчала. Адже «регіон не проти присутності армії РФ»... Оскільки цей факт практично залишився без уваги безпекових структур, навчання поволі

⁵⁰ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. – [Електронний ресурс]: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:41f89a28-1fc6-4c92-b1c8-03327d1b1ecc.0007.02/DOC_1&format=PDF

⁵¹ Бабилунга Н.В. Феномен Придністров'я / Н.В. Бабилунга, С.И. Берия, Б.Г. Бомешко. – 2-е изд., перер. и дополи. – Тирасполь, 2003. – С. 166.

⁵² Придністров'я: війська РФ форсували Дністер під час «навчань». 16.08.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/08/16/7085673/>

перетворюються на регулярні – наступні було показово проведено і в березні, і в серпні 2019 р.⁵³

Водночас активізувалася на міжнародній арені й сама невизнана ПМР: у січні 2019 р. у Москві відкрито її представництво; у той самий період під час обговорення питання придністровського врегулювання на майданчику ПАРЕ (обговорення проводилося вперше за останні 15 років) туди вперше з моменту виникнення конфлікту запрошено представників Тирасполя. Більше того: на тому ж заході невизнана ПМР запропонувала надати їй статус спостерігача в ПАРЕ, щоб безпосередньо висловлювати там свою позицію з питань, пов'язаних з врегулюванням конфлікту, а спікер її Верховної Ради О. Щерба назвав Придністров'я «новітньою державою Європи». Негативної реакції Європи не послідувало. 11 лютого 2019 р. «Міністерство закордонних справ ПМР» оголосило про намір відкрити два офіційні представництва – у Києві та Брюсселі. Київ відмовив. Брюссель промовчав⁵⁴.

На тлі таких подій не дивними видаються оцінки фахівцями позицій ОБСЄ в придністровському конфлікті, мовчазно підтримуваних Європою. На думку старшого аналітика Центру «Нова Європа» Л. Літру, ОБСЄ «впродовж трьох останніх років наполегливо просуває рішення, що підривають як незалежність, так і суверенітет Молдови. Такі дії є прямим порушенням мандату ОБСЄ в Молдові», а призначений на початку 2018 р. спецпредставник ОБСЄ в Придністров'ї Ф. Фраттіні «більше переймається «несправедливими» санкціями ЄС проти Росії, ніж врегулюванням конфлікту в регіоні. Саме тому представник ОБСЄ в Придністров'ї прагне досягти прогресу у вирішенні конфлікту. Фраттіні прагнутиме «продати» очевидний прогрес у придністровського конфлікту країнам-членам ЄС як жест Росії на користь дипломатії та конструктивну позицію Москви щодо вирішення проблем у Молдові, але, звісно, не згадуючи про те, що саме Росія спровокувала конфлікт і спонсорувала його до сьогодні»⁵⁵.

Аналогічною є ситуація зі згодою на автономію регіонів та виведенням з них російських військ і в Грузії. Резолюцією ПАРЕ № 1633 від 02 жовтня 2008 р. Росію закликано вивести свої війська з Грузії, а також дозволити ЄС і спостерігачам ОБСЄ доступ у Південну Осетію та Абхазію, «які зараз перебувають під фактичним контролем Російської

⁵³ У Придністров'ї знову пройшли російські військові навчання. – [Електронний ресурс]: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2661626-u-pridnistrovi-znovu-projsli-rosijski-vijskovi-navcanna.html>

⁵⁴ Придністров'я хоче отримати статус спостерігача у ПАРЕ. 17.01.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.euointegration.com.ua/news/2018/01/17/7076193/>

⁵⁵ Пастки придністровського врегулювання – дискусія Центру «Нова Європа». 19.04.2018. – [Електронний ресурс]: <https://defence-ua.com/index.php/statti/4529-pastky-prydnistrovskohovrehulyuvannya-dyskusiya-tsentru-nova-yevropa>

Федерації»⁵⁶. Водночас відповідальність за виникнення військового конфлікту покладено на обидві сторони.

28 січня 2009 р. ПАРЄ створила комітет для подолання наслідків російсько-грузинської війни і забезпечення стабільності в регіоні та наступного дня ухвалила Резолюцію № 1647 під назвою «Імплементация резолюції № 1633 (2008) про наслідки російсько-грузинської війни». Асамблея привітала створення Європейським Союзом групи для розслідування причин і перебігу війни та закликала обидві сторони конфлікту співробітничати з нею. Підтверджуючи свою відданість територіальній цілісності і суверенітету Грузії, ПАРЄ ще раз закликала Росію відкликати своє рішення про визнання незалежності цих двох регіонів. Водночас Асамблея висловилася за те, аби в переговорах між Росією та Грузією брали участь представники «фактичної влади» сепаратистських регіонів. Висловлено також думку про те, що Грузія зі свого боку виконала багато положень резолюції 2008 р., водночас закликало Грузію забезпечити виконання вимог, що залишилися, та утримуватися від будь-яких дій, що можуть спровокувати зростання напруженості на адміністративних кордонах Південної Осетії та Абхазії⁵⁷.

20 січня 2011 р. Європарламент затвердив стратегію щодо країн Чорноморського басейну. У документі Абхазія і Південна Осетія нарешті визнані окупованими територіями, на яких систематично порушуються права людини⁵⁸. У подальшому і ПАРЄ, і Європарламент ухвалювали ще низку документів, які не вирізнялися істотними новаціями від своїх попередниць. Серед них: резолюція ПАРЄ «Про гуманітарні наслідки війни Грузії та Росії 2008 року», ухвалена в січні 2013 р. на підставі доповіді представниці Швеції Т. Акетофт, яка перебувала в зоні конфлікту та не була допущена російською стороною на територію Південної Осетії. Резолюція «закликає втягнуті в конфлікт сторони сконцентруватися на гуманітарних питаннях, які є поза політикою, і «енергійно займатися вирішенням проблем безпеки»⁵⁹. У ній також уміщено вимогу виконання Росією взятих на себе зобов'язань згідно з умовами плану Медведєва-Саркозі. Як приклад документу, виконання

⁵⁶ Резолюция ПАСЕ №1633 от 2 октября 2008 г. – [Електронний ресурс]: <https://aillarionov.livejournal.com/29593.html>

⁵⁷ Резолюция 1647 (2009). Выполнение резолюции 1633 (2008) о последствиях войны между Грузией и Россией / Совет Европы. – [Електронний ресурс]: [https://www.coe.int/T/t/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/\[2009\]/\[Jan2009\]/Res1647_rus.asp](https://www.coe.int/T/t/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/[2009]/[Jan2009]/Res1647_rus.asp)

⁵⁸ Європарламент визнав Абхазію і Південну Осетію окупованими територіями. 21.01.2011. – [Електронний ресурс]: <https://tsn.ua/svit/yevroparlament-viznav-abhaziyu-i-pivdenno-osetiyu-okupovanimi-teritoriyami.html>

⁵⁹ Консевич О. ПАРЄ прийняла резолюцію щодо ситуації в Абхазії і Південній Осетії. 24.01.2013. – [Електронний ресурс]: <https://www.eastbook.eu/ua/2013/01/24/pare-rezolutsia-abhazia-pivdenno-osetia/>

якого заздалегідь сумнівне, слід також згадати резолюцію Генасамблеї ООН під назвою «Статус внутрішньо переміщених осіб і біженців з Абхазії (Грузія) і регіону Цхінвали/Південна Осетія (Грузія)», ухвалена в червні 2018 р. Нею визнається право на повернення всіх вимушено переміщених осіб та їхніх нащадків, незалежно від етнічної належності, у свої будинки на всій території Грузії, в тому числі в Абхазії і Південній Осетії, і йдеться про необхідність розробки відповідного графіка повернення. ООН також наголосила на неприпустимості насильницької зміни демографічної ситуації у відторгнутих від Грузії регіонах⁶⁰.

Щоправда після 10 років окупації грузинських територій і лише у світлі російської агресії проти України у червні 2018 р. Європарламент нарешті прийняв резолюцію, якою закликав Росію покинути окуповані території та наголосив, що, продовжуючи окупацію, Російська Федерація порушує міжнародне право і принципи. ЄС не визнає так званих виборів і референдуму, проведених підтримуваними Росією сепаратистами в цих регіонах у 2016–2017 рр. У документі відзначено, що одним з головних чинників, які зупинили російський наступ на Тбілісі і сприяли припиненню вогню був спільний приїзд до Грузії східно- і центральноєвропейських лідерів – президентів Польщі Л. Качинського, Естонії Т. Ільвеса, Литви В. Адамкуса, України В. Ющенка та прем'єр-міністра Латвії І. Годманіса 12 вересня 2018 р. Європарламент також визнав, що «російський наступ 2008 року був першою серйозною відкритою атакою на європейський лад», враховуючи, що пізніше відбулися наступні, в тому числі анексія Криму та військові дії на сході України⁶¹. За рік по тому, 07 липня 2019 р. чергову резолюцію із засудженням дій Росії та закликом звільнити окуповані території Грузії ухвалив і Комітет з політичних питань та безпеки ПА ОБСЄ⁶². З тим самим результатом.

Розглядаючи Південну Осетію та Абхазію як частини країни, Тбілісі, як і Молдова Придністров'ю, пропонує їм широку автономію в складі Грузії. За цей час задля розв'язання конфлікту міжнародними структурами та конкретними політичними особами було запропоновано кілька можливих варіантів: щодо Абхазії: 2001 р. – план спецпредставника Генсека ООН Д. Бодена, базований на принципах повернення всіх біженців та створення спільної держави з Грузією на правах федера-

⁶⁰ Генасамблея ООН прийняла резолюцію по окупованих Росією областях Грузії. 13.06.2013. – [Електронний ресурс]: https://dt.ua/WORLD/genasambleya-oon-priynuala-rezolyuciyu-pokupovanih-rosiyeyu-oblastyah-gruziji-280492_.html

⁶¹ Європарламент закликав Росію покинути окуповані території Грузії. 14.06.2018. – [Електронний ресурс]: <http://archiwum.polradio.pl/5/38/Artykul/368398>

⁶² Комітет ПА ОБСЄ підтримав резолюцію про окупацію Росією частини Грузії. 07.07.2019. – [Електронний ресурс]: <https://www.unian.ua/world/10609140-komitet-pa-obsye-pidtrimav-rezolyuciyu-pro-okupaciyu-rosiyeyu-chastini-gruziji.html>

тивного складника єдиної держави в кордонах 1991 р.; план міністра закордонних справ ФРН Ф. Штайнмаєра, розроблений за дорученням канцлера А. Меркель і представлений напередодні війни – в липні 2008 р., що передбачав три етапи: на першому планувалося підписання угоди про незастосування сили і повернення в регіон грузинських біженців та відновлення довіри між сторонами конфлікту, на другому – проведення економічної реабілітації регіону за допомогою ЄС, на третьому – визначення статусу Абхазії. План не передбачав заміни російських миротворців міжнародним контингентом, у ньому також не згадувався й принцип територіальної цілісності Грузії – Абхазія розглядалася як окрема сторона конфлікту⁶³. Обидва плани, в цілому, хоч і з застереженнями все ж визнані Грузією прийнятними. Щодо Південної Осетії, план урегулювання 2005 р. був запропонований Європарламенту М. Саакашвілі та підтриманий США Він передбачав широку автономію регіону та припинення бойових дій⁶⁴. Жоден з планів не був хоча б частково прийнятий сепаратистськими регіонами. А думку регіонів Європа звикла поважати. Не зважаючи на те, що ця думка не в останню чергу забезпечена присутністю в них військ іншої держави – РФ, що на сьогодні навіть на рівні ухвалених документів уже визнається європейською спільнотою.

Нарешті необхідно згадати ще один конфлікт – нагірно-карабаський, що виник у 1988 р. між Вірменією та Азербайджаном через територіальні претензії і відразу набув активної збройної форми. Активна фаза тривала до 1994 р. У результаті цього конфлікту близько 25 тис. осіб були вбиті і більше 1 млн стали біженцями. Нагірний Карабах і сім прилеглих до нього районів (що становить 20% території Азербайджану) донині перебувають під окупацією збройних сил Вірменії.

ОБСЄ та країни ЄС долучилася до врегулювання нагірно-карабаського конфлікту в березні 1992 р., коли Рада міністрів закордонних справ ОБСЄ прийняла рішення зібратися у Мінську з метою проведення форуму для обговорення питання щодо мирного врегулювання конфлікту між Вірменією та Азербайджаном. Свою готовність взяти участь у роботі конференції підтвердили Вірменія, Азербайджан, низка інших членів ОБСЄ: Білорусь, Італія, Німеччина, Росія, Словаччина, США, Туреччина, Франція, Чехія, Швеція. Однак через ескалацію конфлікту 1992 р. захід не відбувся. У зв'язку з цим Мінська конференція автоматично трансформувалась у Мінську групу (МГ ОБСЄ). Перша зустріч

⁶³ Georgia: Peace plan for Abkhazia. 09.07.2008. – [Електронний ресурс]: <https://reliefweb.int/report/georgia/georgia-peace-plan-abkhazia>

⁶⁴ Мирный план для Южной Осетии. 03.11.2005. – [Електронний ресурс]: <https://www.golos-ameriki.ru/a/a-33-2005-11-03-voa8/619237.html>

групи 14 лютого 1992 р., на порядку денному якої було досягнення домовленості про повне припинення вогню була безрезультатною – її не прийняв Азербайджан.

З 1992 р. за основу вирішення вірменсько-азербайджанського протистояння ОБСЄ обрала два базових принципи: захист територіальної цілісності Азербайджану і прийняття Нагірним Карабахом статусу автономії у складі Республіки Азербайджан⁶⁵. З таким же результатом закінчувались і наступні зустрічі – у червні 1992 р. у Римі та у листопаді 1993 р. у Відні, пропозиції яких відхилялись обома сторонами конфлікту. Аналітики відзначають, що серед причин такого неуспіху, крім розбіжності учасників ОБСЄ щодо створення й функціонування миротворчих сил в зоні конфлікту та негативного впливу російської сторони, є й «дистанціювання основних учасників МГ (США, Італія) від прийняття конкретних вольових рішень щодо припинення вогню»⁶⁶. За такої ситуації Росії вдалося перехопити ініціативу й 12 травня 1994 р. у м. Бішкек РФ в односторонньому порядку досягнула домовленості про припинення вогню між сторонами конфлікту та керівництвом Нагірного Карабаху. Домовленість відома під назвою «Бішкекський протокол». У грудні 1994 р. на Будапештському саміті ОБСЄ було започатковано формування багатонаціональних миротворчих сил для відправки їх у регіон Нагірного Карабаху.

З січня 1997 р. співголовами МГ ОБСЄ стали Швеція та Росія. Тоді ж голова ОБСЄ призначив до неї свого персонального представника, завданням якого було представляти керівництво ОБСЄ в питаннях виконання угоди про припинення вогню, постійний контроль лінії розмежування сторін конфлікту та створення умов для розгортання миротворчих операцій ОБСЄ⁶⁷. У лютому 1997 р. третім співголовою групи стають США. І у вересні 1997 р. група пропонує новий план з мирного врегулювання, згідно з яким «Нагірний Карабах є державним і територіальним утворенням у складі Азербайджану». Пропозиція не приймається Вірменією. У листопаді наступного року пропозиції МГ ОБСЄ полягають у створенні спільної держави – по суті у наданні Нагірному Карабаху статусу частини федеральної держави Азербайджанська Республіка. Вірменія пропозицію приймає, Азербайджан – ні. 2006 р. нова пропозиція МГ ОБСЄ полягає в проведенні референдуму для визначення

⁶⁵ Миротворчі місії у процесі врегулювання конфліктів на Південному Кавказі: досвід для України. 27.02.2015. – [Електронний ресурс]: <https://politcom.org.ua/mirotvorchi-misii-u-procesi-vreguljuva/>

⁶⁶ Геукджан О. Указ. соч. – С. 72–86

⁶⁷ Шіллер Ф. Роль ОБСЄ в урегулюванні конфліктів на терені СНД // Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки. – К., 2002. – С. 88–96.

статусу Нагірного Карабаху і виведенні вірменських військ із суміжних з Нагірним Карабахом територій. Азербайджан погоджується за умови, що референдум буде проведено через 15 або 20 років. А отже діяльність МГ ОБСЄ та всі її пропозиції жодних практичних наслідків у врегулюванні конфлікту не мали.

Останній за часом документ, де йдеться про Нагірно-Карабаський конфлікт, було ухвалено ПАРЄ у січні 2017 р. за підсумками доповіді голови комітету ПАРЄ з питань культури, науки, освіти і ЗМІ В. Ар'єва «Нападки на журналістів і свободу преси в Європі». Попри жорсткі протести представників Вірменії, п. 9 доповіді, де йдеться про неможливість моніторингу стану ЗМІ на територіях Азербайджану, Грузії та Молдови, які перебувають під контролем сепаратистських сил, було ухвалено без змін⁶⁸ і, таким чином, вчергове підтверджено підтримку територіальної цілісності Азербайджану.

«Досі під егідою Мінської групи ОБСЄ і за співголовування Росії, Франції і США ведуться поки ще безуспішні мирні переговори»⁶⁹. Ухвалені Радою безпеки ООН чотири резолюції щодо звільнення окупованого Нагірного Карабаху і прилеглих до нього територій Вірменією не виконуються. Нагірно-Карабаський конфлікт є єдиним випадком на пострадянському просторі, коли організація дозволила направити до зони конфлікту багатонаціональні сили (країн-членів ОБСЄ та СНД) з підтримки миру. Їх діяльність також відчутних успіхів у просуванні і в розв'язанні конфлікту не принесла. Жодного разу ЄС навіть не поставив на обговорення питання про можливість застосування ст. 43 Маастрихтського договору і створення місії бойових підрозділів з врегулювання криз та відновлення миру – а також прав людини як головної європейської цінності – в «третій країні». Водночас варто акцентувати й те, що жодного разу для врегулювання конфліктів у країнах пострадянського простору не застосовувалися процедури направлення й миротворчої місії ООН, чому на заваді безперечно стоїть право вето Рф у цій організації.

За висновком І. Гончаренка, «безпосередньої і активної участі найвпливовіших західних держав у врегулюванні конфліктів на Кавказі, не спостерігалось. Через міркування політичного та економічного характеру повноваження делегувалися міжнародним організаціям, які через брак достатніх ресурсів, політичної волі та обставин правового порядку не мали значних успіхів у питанні стабілізації Кавказького

⁶⁸ ПАРЄ: Нагірний Карабах – територія Азербайджану. – [Електронний ресурс]: <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-sviti/parye-nagirnyy-karabah-terytoriya-azerbaydzhanu>

⁶⁹ Снігір О.В. Зазнач. твір.

регіону»⁷⁰. Слід додати також, що ці слова справедливі не лише для конфліктів на Кавказі, а й для всіх конфліктів у країнах пострадянського простору (окрім країн Балтії), а також те, що серед зазначених причин варто враховувати й особливе ставлення Євросоюзу до регіонів та їх суб'єктності.

Нарешті останнє. **Україна**. Спеціальна моніторингова місія (СММ) ОБСЄ в Україні почала свою роботу 21 березня 2014 р. на підставі запиту від уряду України до ОБСЄ і консенсусного рішення всіх 57 країн-учасниць організації. З того часу мандат СММ постійно продовжується. Упродовж усього часу тривання військового конфлікту на окупованій території – частині Донецької та Луганської областей України – діяльність СММ ОБСЄ істотно обмежена. 17 квітня 2014 р. в Женеві представниками США, Росії, Євросоюзу і України було підписано першу угоду щодо врегулювання конфлікту в Україні, яка передбачала роззброєння незаконних озброєних формувань, звільнення захоплених адміністративних будівель і амністію всіх учасників протестних акцій. 06 червня 2014 р. в Нормандії (Франція) відбулася низка зустрічей за участю лідерів Росії, Франції, Німеччини та України, після чого за цим міжнародним форматом закріпилося назва «нормандський». 08 червня 2014 р. в Києві відбулося перше засідання Тристоронньої контактної групи (ТКГ) ОБСЄ за участю президента України П. Порошенка, П. Клімкіна – на той час посла України в Німеччині, посла Росії в Україні М. Зурабова та призначено в той день спецпредставника голови ОБСЄ в контактній групі по Україні Х. Тальявіні, яка раніше очолювала комісію з розслідування причин збройного конфлікту в Південній Осетії.

Введення регулярних російських військ на територію України в серпні 2014 р. примусило Україну до підписання Мінських домовленостей 05 вересня 2014 р. та комплексу заходів щодо виконання Мінських угод 12 лютого 2015 р., які передбачали сценарій, раніше апробований в інших конфліктах – надання особливого статусу сепаратистським регіонам до того, як буде відновлено контроль України над державним кордоном, а отже – до відновлення її суверенітету на всій території держави. Такий сценарій, підтриманий європейськими членами норманської четвірки – Німеччиною та Францією, а також іншими лідерами країн-членів ЄС, як засвідчив досвід інших конфліктів, веде до їх заморожування і збереження контролю Росії над окупованими територіями. Резолюцією Ради Безпеки ООН 2202 (2015) від 17 лютого 2015 р.⁷¹ були схвалені комплекс заходів та «Декларація Президента Російської

⁷⁰ Гончаренко І.О. Значч. твір. – С.19.

⁷¹ Resolution 2202 (2015) adopted by the Security Council at its 7384th meeting, on 17 February 2015 / United Nation Security Council. – [Електронний pecyпc]: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf>

Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки та Канцлера Федеративної Республіки Німеччина на підтримку Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод, прийнятого 12 лютого 2015 р.».

Російська агресія на Сході України та анексія нею Криму стали для всієї світової спільноти випробуванням відданості принципам міжнародного права, задекларованим у багатьох міжнародних документах. Позиції міжнародних організацій з цих питань відображено у цілій низці документів – рішеннях, резолюціях, деклараціях та конкретних кроках, здійснюваних з метою розв'язання проблем, виниклих внаслідок агресії Росії щодо нашої держави. Зокрема, з цього приводу було прийнято низку резолюцій Ради Європи, її інституційних органів (Комітет міністрів, консультативна асамблея – Парламентська асамблея Ради Європи та дорадчі органи – Венеціанська комісія, Конгрес місцевої та регіональної влади Європи) та ООН.

Найбільш плідним на різноманітні документи з висловлення підтримки був перший рік війни. У березні 2014 р. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) ухвалила висновок, яким визначено неконституційність рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим про проведення 16 березня 2014 р. так званого референдуму в АР Крим. Нею також було визнано не сумісним із чинними нормами міжнародного права проект Федерального конституційного Закону РФ «Про внесення змін до Федерального конституційного закону про порядок прийому в Російську Федерацію та формування нового суб'єкта Російської Федерації в її складі». У рішеннях Комітету міністрів Ради Європи (КМРЄ) від 26 лютого, 14 березня, 20 березня, 03 квітня, 16 квітня, 17 вересня, 24 жовтня 2014 р., 15 квітня 2015 р. підтримано територіальну цілісність, суверенітет і незалежність України, проведення референдуму в АР Крим і Севастополі визнано незаконним та засуджено рішення президента РФ підписати угоди про прийняття АР Крим і Севастополя до складу РФ. КМРЄ підтримав Мінський протокол і досягнуті домовленості від 19 вересня 2014 р. та закликав Росію вивести війська з території України й припинити будь-яке військове втручання, в тому числі незаконне ввезення вантажів військового призначення.

Підтримав Україну й Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи (КМРВ РЄ), 25 березня 2014 р. ухваливши Декларацію про невизнання референдуму в Криму, засудження використання РФ військової сили для зміни кордонів і підтримку територіальної цілісності та суверенітету України. У жовтні 2014 р. під час 27-ї сесії КМРВ РЄ пройшли дебати на тему «Сепаратистська напруга в Україні й прилеглих

держав», за підсумками яких було схвалено однойменну Декларацію. У Декларації, окрім засудження незаконного військового втручання з боку РФ на Сході нашої держави (і, таким чином, визнання його як факту), засуджено всі форми тиску зі сторони країни-агресора на прилеглі держави; констатовано, що спокійне життя на континенті опинилося під великою небезпекою через постійне порушення Росією норм та принципів міжнародного права, законодавчих актів Ради Європи.

Вагомі документи було ухвалено ПАРЄ, яка ще в заявах її Моніторингового комітету від 28 лютого 2014 р., Постійного комітету від 07 березня 2014 р., голови ПАРЄ А. Брассер та співдоповідачів Моніторингового комітету по Україні від 25 березня 2014 р. висловила підтримку територіальній цілісності та суверенітету України. 09 квітня 2014 р. Рада Європи ухвалила Резолюцію № 1988 «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інституцій», якою визнано легітимність нової української влади та законність її рішень, засуджено дії РФ з порушення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. Дії Росії названі «агресією» проти України. Поправкою до цієї ж резолюції ПАРЄ закликала до негайного виведення російських військ з Криму у зв'язку з денонсацією Росією договорів, укладених 1997 р. щодо розміщеного в Криму Чорноморського флоту. 10 квітня 2014 р. було прийнято Резолюцію ПАРЄ «Перегляд по суті попередньо затверджених повноважень російської делегації», якою делегація РФ була тимчасово позбавлена права голосу в Асамблеї, права бути представленою в її керівних органах і брати участь у спостережних місіях. Основою для того було названо анексію Кримського півострову, наступну погрозу силою, втручання у внутрішні справи України.

02 жовтня 2014 р. Резолюцією ПАРЄ № 2018 визнано безпосереднє військове втручання Росії в Україні. Як і рішенням КМРЄ «Про ситуацію в Україні» від 17 вересня 2014 р., цією резолюцією визнано наявність російських військ в Україні і російський вплив на ескалацію ситуації на Сході України. 27 січня 2015 р. Резолюцією ПАРЄ № 2028 «Гуманітарне становище українських біженців і переміщених осіб» наголошено, що виправити гуманітарну ситуацію може тільки політичне рішення на основі дотримання територіальної цілісності, незалежності і суверенітету України. ПАРЄ закликала Росію припинити дестабілізацію ситуації в нашій державі, надавати військову допомогу незаконним збройним формуванням та негайно звільнити полонених громадян України. Тобто, резолюція зафіксувала факт допомоги незаконним збройним формуванням з боку Росії, що створює ґрунт до визнання Росії в подальшому країною, яка підтримує тероризм.

Усі документи європейських інституцій, ухвалені з приводу російської агресії, на відміну від документів, ухвалюваних щодо інших конфліктів на пострадянському просторі, вирізняються термінологічною однозначністю (агресія названа агресією без застосування дипломатичних евфемізмів тощо). Крім того, ситуація в Україні призвела й до перегляду оцінок інших, уже заморожених конфліктів.

Дію санкцій, накладених у квітні 2014 р. на державу-агресора до 2015 р., подовжила Резолюція ПАРЄ № 2034 «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи по суті» від 28 січня 2015 р., яка містила також визнання ключової деструктивної ролі РФ на Донбасі та вимоги щодо розв'язання заморожених конфліктних ситуацій у інших сусідніх з Росією країнах – Грузії та Молдові. 24 червня 2015 р. ПАРЄ ухвалила резолюцію «Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації».

Окрім уже багаторазово констатованого факту порушення Росією норм та принципів міжнародного права незаконної анексії АР Крим та незаконного російського вторгнення на територію чужої держави, резолюція приділяє велику увагу погіршенню стану забезпечення прав людини на Кримському півострові і на Сході України через дії РФ, а також звертає увагу на такі ж порушення в самій Росії – переслідування політичних активістів, неурядових організацій і ЗМІ, які критикують роль РФ у подіях на Сході України. Документ містить пряме визнання факту присутності російських військ на території незалежної держави – України, продовження поставок зброї й «добровольців», порушення режиму припинення вогню. Було висунуто й нові вимоги до РФ: через окупаційні органи влади сприяти відвіданню Криму співдоповідачами ПАРЄ по Україні і по РФ з метою оцінки стану додержання прав людини як у РФ, так і на окупованих нею територіях; звільнити усіх заручників, цивільних осіб, які незаконно утримуються на території Російської Федерації; зупинити утиски активістів, неурядових організацій та засобів масової інформації, які критикують політику Росії щодо України, забезпечити дотримання свободи зібрань та вільних висловлювань; поновити конструктивний парламентський діалог з ПАРЄ.

25 червня 2015 р. було ухвалено резолюцію № 2067 «Особи, зниклі під час конфліктної ситуації в Україні». Її вагомим політичним компонентом є констатація факту російської агресії проти нашої країни як передумови виникнення проблеми зниклих осіб. Документом запропоновано низку конкретних заходів з виявлення, розшуку та повернення таких осіб та висунуто вимогу до Росії надати доступ до території окупованого Криму міжнародним моніторинговим місіям з прав

людини. А отже, цим документом речі названо своїми іменами: стан в АР Крим після його анексії кваліфіковано як окупацію.

Далі 21 квітня 2016 р. майже одногосно було ухвалено резолюцію ПАРЄ «Занепокоєння гуманітарного характеру щодо людей, яких утримували під час війни в Україні». Асамблея, висловивши традиційне занепокоєння ситуацією в Криму, разом з тим визначила способи, якими порушуються там права людини після анексії: російська влада, де-факто, використовуючи російське законодавство, спрямоване проти екстремізму, сепаратизму і тероризму, затримує кримськотатарських та українських активістів. ПАРЄ закликала РФ звільнити всіх українських ув'язнених, провести розслідування та притягнути до відповідальності злочинців, винних у захопленні, а також використати свій вплив на сепаратистські групи і примусити їх звільнити всіх затриманих українців. 27 квітня 2016 р. КМРЄ ухвалив близький за змістом документ, у якому, вкотре традиційно засуджуючи незаконну анексію Криму, акцентував увагу на погіршенні ситуації з правами людини в Криму, засудив рішення так званого верховного суду в окупованій АР Крим щодо визнання Меджлісу кримськотатарського народу екстремістською організацією й заборону його діяльності, та закликав до проведення належного розслідування всіх справ стосовно порушень прав людини у сфері прав людини.

12 жовтня 2016 р. було ухвалено резолюцію ПАРЄ «Політичні наслідки російської агресії в Україні». ПАРЄ ще раз підтвердила «свою підтримку принципу мирного врегулювання конфліктів та незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, водночас засудила й незаконні вибори до Думи, що відбулися 18 вересня 2016 р. в окупованому Криму, та визнала їхні результати не чинними. Значну увагу приділено в резолюції порушенню прав кримськотатарського народу.

Проблема прав кримських татар окремо розглянута і в наступній резолюції ПАРЄ, ухваленій у той же день, «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на окупованих українських територіях, не підконтрольних українській владі». У резолюції окреслено форми порушення прав жителів Криму з боку РФ: примус до отримання російських паспортів і відмови від громадянства України, втрата кримськотатарським народом свого традиційного демократичного представництва тощо. Крім того, резолюцією визнано нелегітимність «ДНР» і «ЛНР», створених за підтримки та під контролем Російської Федерації, та всіх їх органів. Визнано також і фактичний контроль Росії над цими територіями та її відповідальність за захист населення. ПАРЄ визнала неможливість проведення виборів на окупованих територіях

допоки ситуація там характеризується відсутністю безпеки, залякуванням і безкарністю, відсутністю свободи слова та інформації.

23 січня 2018 р. ПАРЄ проголосувала за резолюцію «Гуманітарні наслідки війни в Україні». Документ закликає російську владу припинити фінансову й військову підтримку незаконним збройним угрупованням в Донецькій та Луганській областях, припинити визнавати їхні паспорти та інші документи, включно з рішеннями суду й документами, що підтверджують право на нерухомість, видані на території, підконтрольній незаконним збройним угрупованням. 26 червня 2018 р. було підтримано резолюцію під назвою «Загрози для життя і здоров'я українських в'язнів у Російській Федерації та окупованому Криму», якою знову закликає РФ негайно звільнити всіх українців, затриманих у Росії та в Криму на підставі сфабрикованих та політично мотивованих обвинувачень та до їх звільнення поважати їх права.

На засіданні КМРЄ 27 листопада 2018 р. було обговорено російську агресію щодо українських військових у Керченській протоці. Участь в обговоренні взяла безпрецедентно велика кількість делегацій. Жодна держава не підтримала позицію Росії. Абсолютна більшість виступів містила відкриту підтримку позиції України. Країни – члени комітету засудили порушення Росією міжнародного права та застосування нею сили, закликали до негайного і безумовного звільнення українських моряків і повернення кораблів України.

Та вже за сім місяців ситуація змінилася. 25 червня 2019 р. ПАРЄ ухвалила резолюцію про принципову зміну санкційного механізму, за яким Росія безперешкодно повернулася до роботи в ПАРЄ без обмежень права голосу.

Такі зміни виглядають симптоматично, тим більше, якщо взяти до уваги загальну активізацію невизнаних республік на зовнішньополітичному напрямі. Окрім уже згаданої присутності ПМР в ПАРЄ при обговоренні придністровського конфлікту, її намагання відкрити своє представництва в Україні та ЄС, прикметними є й активізація закордонних візитів («міністра зовнішніх справ» Абхазії в Нікарагуа в 2019 р., в Італію, Сирію – у 2017 р.⁷²), низки зустрічей керівників та міністрів зовнішньополітичних відомств невизнаних держав з представниками ЄС та ООН, делегаціями та послами європейських країн упродовж 2019 р. (Шведії, Великої Британії, Чехії, Нідерландів, Австрії, Угорщини, Німеччини, Франції, Італії, Румунії, Литви, Ірландії, Польщі, США та ін.), взаємне визнання та укладання договорів про співробітництво між неви-

⁷² Министерство иностранных дел Республики Абхазия. – [Електронний ресурс]: http://mfaapsny.org/ru/allnews/news/visits_info/

знаними утвореннями (між Арцахом (Нагірним Карабахом) та Країною Басків від 12 вересня 2014 р., Південною Осетією та ЛНР від 19 грудня 2018 р., нею ж і ДНР від 30 травня 2017 р.), з окремими іншими країнами (договір про співробітництво між Південною Осетією та Сербією від 05 лютого 2018 р), відкриття представництв та консульств, щоправда, в статусі громадських організацій, які, проте, позиціонуються на сайтах «урядів» як власне представництва (Арцах має свої офіційні представництва у Вірменії та РФ, «громадські» – у США, Канаді, Франції, Німеччині, Австралії⁷³; Абхазія – в Росії (офіційне), Венесуелі, Китаї, Великій Британії, Болгарії, Німеччині, Туреччині, Сирії, Греції, Австрії, Йорданії, Ізраїлі; ПМР – у Росії, Південній Осетії, Абхазії – всі громадські; ДНР – у РФ (у Москві, Санкт-Петербурзі і Ростові на Дону), Італії (в Турині та Вероні), Греції, Чехії, Франції, Фінляндії. Цікаво, що незаконні утворення на території України – ЛНР та ДНР не мають власних представництв одна в одній і не укладали між собою договорів про визнання.

Така активність свідчить, що, по-перше, незаконні квазідержавні утворення на територіях держав пострадянського простору, виниклі за участі Росії й підтримувані нею в різний спосіб, на сьогодні створили особливий «паралельний світ», що існує і певним чином розвивається поруч з реальним. Цей світ – своєрідна «буферна зона» його творця й натхненника, Російської Федерації, і водночас – її знаряддя розхитування сучасного світового устрою, привчання європейської спільноти до системної дискредитації загальноновизнаних принципів міжнародного співжиття.

По-друге, цей світ спільно та окремі його складники одноосібно останніми роками почали реалізовувати стратегію поступової легалізації нелегітимного «явочним порядком». Така стратегія, хоч і приносить свої плоди, однак не матиме успіху в сенсі досягнення мети, яку переслідують штучні квазі-держави: ані Євросоюз у цілому, ані його країни-члени, ані міжнародні безпекові структури де-юре не можуть визнати і не визнаватимуть їх як «нових суверенних держав». Хоча б тому, що їх не суверенність, їх сателітний характер очевидні навіть для найзатятіших їхніх прибічників. Однак у згоді із засадничими європейськими цінностями та спираючись на стійку тенденцію регіоналізації Європи, забезпечену потужною низкою відповідних нормативних актів, вбачатимуть і надалі найефективнішим і найприйнятнішим способом розв'язання проблем «пошук компромісу» – надання квазідержавам автономного чи федеративного статусу в складі постраждалих держав. Як

⁷³ Міністерство иностранных дел Республики Арцах. – [Електронний ресурс]: <http://www.nkr.am/ru/karabakh-permanent-representations>

доводить досвід, такий пропонований шлях на практиці невідворотно веде до заморожування конфліктів на невизначений час. Своєю чергою, існування незаконних утворень навіть у замороженому стані з правового погляду становить певну перешкоду для вступу постраждалих від сепаратизму країн в Євросоюз та НАТО, проблематизуючи його.